

**Az
összeesküvés-elméletek
kézikönyve**

Stephan Lewandowsky
John Cook

Írta:

Stephan Lewandowsky, School of Psychological Science, University of Bristol,
School of Psychological Science, University of Western Australia és
CSIRO Oceans and Atmosphere, Hobart, Tasmania, Ausztrália

John Cook, Center for Climate Change Communication, George Mason University

Először közzétéve: 2020. márciusában

További információért látogasson el a <http://sks.to/conspiracy> oldalra

Grafika: Wendy Cook

Fordította: Bugár-Buday Orsolya

Lektorálta: Szemők Ildikó

With thanks to the COST Action COMPACT (Comparative Analysis of Conspiracy Theories).

Hivatkozás módja:

Lewandowsky, S., & Cook, J. (2020). *Az összeesküvés-elméletek kézikönyve*

Elérhető itt: <http://sks.to/conspiracy>

Hogyan tegyük különbséget a valódi összeesküvések és az összeesküvés-elméletek között?

Valódi összeesküvések léteznek. A Volkswagen konspirált, hogy meghamisíthassa a dízelmotorjain végzett emissziós tesztek. Az USA Nemzetbiztonsági Hivatala (NSA) titokban kémkedett civil internethasználók után. A dohányipar becsapta az embereket a dohányzás egészségre gyakorolt káros hatásaival kapcsolatban. Ezekről az összeesküvésekről belső szakmai dokumentumokból, kormányzati vizsgálatokból vagy a visszaélést bejelentő személyek (*whistleblower*) segítségével értesültünk.

Ezzel szemben az összeesküvés-elméletek még akkor is sokáig megmaradnak a köztudatban, ha nincs rájuk döntő bizonyíték. Ezek az összeesküvés-elméletek olyan gondolkodási mintákon alapulnak, amelyekről köztudott, hogy a valóság lekövetésének megbízhatatlan eszközei. Jellemző, hogy az összeesküvés-elméletekre nincs ellenőrizhető bizonyíték, ennek ellenére sikeresen burjánzanak. Például az a széles körben elterjedt tévhit, miszerint a szeptember 11-i terrortámadásokat „belső megbízásra” követték el, az esemény után is évekig fennmaradt.¹ A Kennedy-gyilkosság után több évtizeddel az amerikaiak többsége még mindig úgy hiszi, hogy a kormány eltussolta az igazságot.²

Az összeesküvés-elméletek többféleképpen károsítják a társadalmat. Az összeesküvés-elméleteknek való kitétség miatt például az emberek kevésbé hajlandók arra, hogy politikával foglalkozzanak vagy hogy csökkentsék a széndioxid-lábnyomukat.³ E káros hatások minimalizálása érdekében az összeesküvés-elméletek kézikönyve segít megérteni, miért olyan népszerűek az összeesküvés-elméletek, elmagyarázza, hogyan lehet azonosítani az összeesküvés-elméletek elfogadására hajlamos, ún. összeesküvéses gondolkodásra utaló jeleket és felsorolja a hatásos leleplező stratégiákat.

Jellemző, hogy az összeesküvés-elméletekre nincs ellenőrizhető bizonyíték, ennek ellenére sikeresen burjánzanak.

Konvencionális kontra összeesküvéses gondolkodás

Összeesküvések valóban léteznek, de az ritkán fordul elő, hogy épp az összeesküvéselmélet-hívók módszereivel derüljön fény rájuk. A valódi összeesküvések feltárása sokkal inkább történik a konvencionális gondolkodás, azaz a hivatalos beszámolókkal kapcsolatos egészséges szkepticizmus, valamint a rendelkezésre álló bizonyítékok körültekintő mérlegelése és a belső konzisztencia iránti elkötelezettség segítségével.⁴ Ezzel szemben az összeesküvéses gondolkodást az elméletbe nem illeszkedő információkkal kapcsolatos hiperszkepticizmus, az előnyben részesített elméletet alátámasztó bizonyítékok egyoldalú értelmezése és a következetlenség jellemzi.

Konvencionális gondolkodás	Összeesküvéses gondolkodás
Egészséges szkepticizmus	Túlzott gyanakvás
A bizonyítékok készséges elfogadása	A bizonyítékok túlmagyarázása
Koherenciára törekvés	Ellentmondásos

↓ ↓

Tényleges összeesküvés	Képzelt összeesküvés
------------------------	----------------------

Miért olyan népszerűek az összeesküvés-elméletek?

Abban, hogy az emberek hisznek az összeesküvés-elméletekben és terjesztik azokat, több tényező is szerepet játszik.⁵

A magukat kiszolgáltatottnak vagy tehetetlennek érzők nagyobb valószínűséggel támogatják és terjesztik az összeesküvés-elméleteket.

A tehetetlenség érzése

A magukat kiszolgáltatottnak vagy tehetetlennek érzők nagyobb valószínűséggel támogatják és terjesztik az összeesküvés-elméleteket.⁶ Ez jól megfigyelhető az internetes fórumokon, ahol az emberek fenyegetettségérzése szorosan összefügg az összeesküvés-elméletek terjesztésével.⁷

Valószínűtlen eseményekre adott magyarázatok

Ugyanebből az okból hajlamosak az emberek összeesküvéses magyarázatot adni a kifejezetten valószínűtlen eseményekre.¹⁰ Az összeesküvés-elméletek egyfajta megküzdési mechanizmusként működnek, amelynek segítségével az emberek a bizonytalanságot próbálják kezelni.

Megküzdés a fenyegetettségel

Az összeesküvés-elméletek lehetővé teszik az emberek számára, hogy a fenyegető eseményekkel oly módon küzdjenek meg, hogy az összeesküvőket hibáztatják.⁸ Az emberek nehezen tudják elfogadni, hogy a „nagy jelentőségű” eseményeknek (például Diana hercegnő halála) hétköznapi okai vannak (például ittas vezetés). Az összeesküvés-elmélet kielégíti azt az igényt, hogy egy „nagy jelentőségű” eseménynek „jelentős” oka legyen, mint például a Diana hercegnő meggyilkolására irányuló összeesküvés, amelyben az MI5 (a brit titkosszolgálat) is benne volt.⁹

A hivatalos politikai magyarázat megkérdőjelezése

Az összeesküvés-elméletek általában megkérdőjelezik a hagyományos politikai magyarázatokat.¹¹ Az összeesküvés-hívó csoportok gyakran használják ezt a narratívát kisebbségi státuszuk hangsúlyozására.

A közösségi média felerősíti az összeesküvés-elméleteket

A közösségi média olyan világot teremtett, amelyben bárki ugyanannyi embert érhet el, mint a hagyományos média.¹² A szokásos „kapuőrök” hiánya az egyik oka annak, hogy a valótlán információk miért terjednek gyorsabban, és miért érnek el több embert, mint a valós információk¹³, ráadásul gyakran hamis profilról vagy ún. internetes botok segítségével terjednek.¹⁴ Az is megállapítható, hogy az összeesküvés-elméletek fogyasztói hajlamosabbak lájkolni és megosztani összeesküvés-elméleteket tartalmazó bejegyzéseket a Facebookon.¹⁵ A Zika-vírusról szóló tweetek elemzése során nemrég azt állapították meg, hogy az összeesküvés-elméleteket terjesztők száma a kétszerese volt az ilyen elméleteket cáfolók számának.¹⁶

Miért károsak az összeesküvés-elméletek?

Az összeesküvés-elméleteknek való pusztán kitérés még azok esetében is járhat káros következményekkel, akik nem támogatják az adott összeesküvés-elméletet.^{3, 17, 18, 19, 20, 21} Szemléltető példa: a munkanélküliségi adatok politikai manipulációjával kapcsolatos összeesküvés-elméletnek való kitérés még az olyan intézmények esetében is csökkentette az állami szolgálatokba és intézményekbe vetett bizalmat, amelyeket egyáltalán nem is érintettek a konspirációs állítások, mint például az FDA (az Amerikai Egyesült Államok Élelmiszer-biztonsági és Gyógyszerészeti Hivatala).¹⁷

Taktikai összeesküvés-elméletek

Az összeesküvés-elméletek nem mindig fakadnak valódi, ám téves meggyőződésből – gyakran szándékosan, stratégiai vagy politikai alapon építik vagy nagyítják fel azokat. Bizonyítást nyert például, hogy az orosz kormány nemrég több politikai összeesküvés-elmélet terjesztéséhez járult hozzá a nyugati világban.^{22, 23}

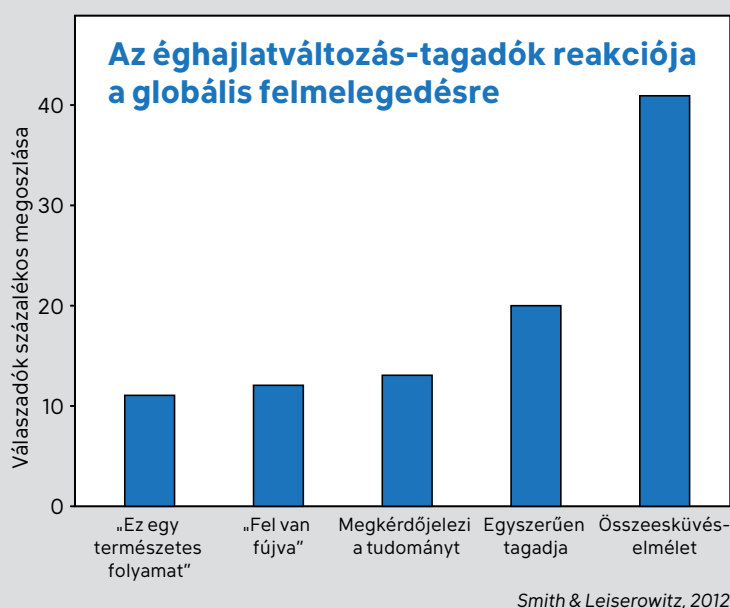
Az összeesküvés-elméletek a kellemetlen következtetések elkerülését szolgáló retorikai eszközként is működhetnek. Az éghajlatváltozás tagadásának retorikája telis-tele van következtelenségekkel, mint például olyan, egymás mellett megjelenő állításokkal, amelyek szerint a hőmérséklet nem mérhető pontosan, ugyanakkor a globális hőmérséklet csökken.²⁴ A következtelenség az összeesküvéses gondolkodás egyik jellemzője, de ebből nem következik az, hogy az éghajlatváltozás tagadása irracionális lenne – a tagadásalapú retorika olyan hatékony politikai stratégia, amellyel késleltetni lehet az éghajlatváltozással kapcsolatos fellépést, mivel aláássa az embereknek a tudományos bizonyítékok erejébe vetett bizalmát.

Megerősítésként az emberek szelektíven akkor hivatkoznak a tudósok összeesküvésére, hogy általa kimagyarazzák magukat egy tudományos konszenzusból, ha politikai ideológiájuk erre készteti őket – viszont nem így járnak el akkor, ha a tudományos konszenzus a politikai nézeteik szempontjából irreleváns.²⁵

Az összeesküvés-elméletek a kellemetlen következtetések elkerülését szolgáló retorikai eszközként is bevetethők.

A klímatagadás és az összeesküvéses gondolkodás

Azon tudományos konszenzus elutasítása, amely szerint a globális felmelegedés okozója az ember, gyakran az összeesküvéses gondolkodás eredménye, nem pedig a tudományos bizonyítékok gondos mérlegelésének következménye.²⁶ Amikor a klímatagadókat az éghajlatváltozásra vonatkozó információkkal szembesítik, a leggyakoribb reakciójuk összeesküvéses jellegű.²⁷ A klímatagadás azonban nemcsak az éghajlatváltozás-témájú összeesküvés-elméletekkel hozható összefüggésbe – inkább arról van szó, hogy az éghajlattudományt tagadók nagyobb valószínűséggel más témákban is támogatják az összeesküvés-elméleteket.²⁸

CONSPIR: Az összeesküvéses gondolkodás hét jellemzője

Az összeesküvéses gondolkodásnak hét jellemzője van²⁹, ezeket a CONSPIR betűszóval foglalhatjuk össze (és így könnyebb is megjegyezni):

C	O	N	S	P	I	R
Contradictory	Overriding suspicion	Nefarious Intent	Something Must Be Wrong	Persecuted Victim	Immune to Evidence	Re-interpreting Randomness
						
Ellentmondásosság	Túlzott gyanakvás	Aljas szándék	„Itt valami nem stimmel”	Üldöztetés áldozata	Immunis a bizonyítékokra	A véletlenszerűség átértelmezése

Ellentmondásosság

Az összeesküvéselmélet-hívők egyidejűleg egymásnak ellentmondó elképzelésekben is hihetnek. Vannak például, akik úgy hiszik, hogy Diana hercegnőt meggyilkolták, ugyanakkor azt is elhiszik, hogy eljátszotta a saját halálát.³⁰ Ez azért van, mert az összeesküvéselmélet-hívőknek a „hivatalos” beszámolókat tagadása iránti elkötelezettsége annyira feltétlen, hogy az sem számít, ha a hitrendszerük következetlen.

Túlzott gyanakvás

Az összeesküvéses gondolkodást a hivatalos beszámolókkal kapcsolatos, nihilista mértékű szkepticizmus jellemzi.³¹ Ez a szélsőséges mértékű gyanakvás megakadályozza az érintetteket abban, hogy higgyenek bármiben, ami nem illeszkedik az összeesküvéselméletbe.

Aljas szándék

A feltételezett összeesküvések mögött meghúzódó indítékról mindig aljasságot feltételeznek.³¹ Az összeesküvés-elméletek soha nem feltételeznek jószándékot az állítólagos összeesküvők részéről.

„Itt valami nem stimmel”

Bár előfordulhat, hogy az összeesküvéselmélet-hívők a tarthatatlanná váló elképzeléseket idővel feladják, még ekkor sem változtatnak azon az általános következtetésen, amely szerint „itt valami nem stimmel”, és a hivatalos beszámoló megtévesztésen alapul.^{24, 30}

Üldöztetés áldozata

Az összeesküvéselmélet-hívők azt terjesztik magukról, hogy szervezett üldöztetés áldozatai.²⁹ Ugyanakkor önmagukat bátor, a gonosz összeesküvőket leleplező ellenfélként látják. Az összeesküvéses gondolkodást az is jellemzi, hogy az illető egyszerre tekinti magát áldozatnak és hősnek.

Immunis a bizonyítékokra

Az összeesküvés-elméletek jellemzője, hogy magukba zárkoznak – egy adott elmélettel ellentétes bizonyítékot úgy értelmeznek, mintha az magából az összeesküvésből származna.^{31, 32, 33} Ezt tükrözi az az elképzelés, miszerint minél erősebb a bizonyíték egy összeesküvés ellen (például az FBI tisztáz egy politikust az ügyben, hogy a privát e-mail-szerverét állítólag hivatali célú levelezésre használta), az összeesküvők annál inkább törekszenek arra, hogy a saját verziójukat hitessék el az emberekkel (például hogy az FBI is részese volt a szóban forgó politikus megvédésére irányuló összeesküvésnek).

A véletlenszerűség átértelmezése

Az összeesküvéses gondolkodásra jellemző túlzott gyanakvás gyakran azt a meggyőződést eredményezi, hogy semmi sem véletlen.³⁴ Az olyan, kevésbé jelentős, véletlenszerű eseményeket, mint például a Pentagon épen maradt ablakai a szeptember 11-i terrortámadás után, úgy értelmezik, mint amelyeket az összeesküvés okozott (hiszen ha egy utasszállító gép ütközött volna a Pentagonnak, minden ablak betört volna³⁵, és egy tágabb, egymással összefüggő mintává szövik a történeteket).

Az összeesküvés-elméletek magukba zárkozó jellege azt jelenti, hogy az elméletet cáfoló bizonyítékok az összeesküvést alátámasztó bizonyítékként értelmezhetők. Ez alapján a kommunikációs törekvéseknek egyértelműen különbséget kell tenniük az egyes célközönségek között. Ha az összeesküvéselmélet-hívők úgy értelmezik a bizonyítékokat, hogy azok pontosan az ellenkezőjét jelentsék, esetükben más stratégiát kell alkalmazni, mint azoknál, akik elfogadják a bizonyítékokat. A következő oldalakon először is a nagyközönségnek, majd külön az összeesküvéselmélet-hívőknek szóló stratégiákat vizsgáljuk meg.

Az emberek összeesküvés-elméletekkel szembeni védelme

Az összeesküvés-elméletek terjedésének korlátozása

A legjobb gyógymód a megelőzés. Az erőfeszítéseknek ezért arra kell összpontosulniuk, hogy megvédjék az embereket az ilyen elméleteknek való kitettségtől az által, hogy akadályozzák vagy lassítják az összeesküvés-elméletek terjedését. Például a Facebookon sikerült csökkenteni az összeesküvéses klímataagadó posztok megosztását egy olyan egyszerű intézkedéssel, amely arra biztatta az embereket, hogy megosztás előtt válaszoljanak meg négy kérdést a témával kapcsolatban:³⁶

Ismerem a történetet megosztó hírforrást?

Hihetőnek tűnik a bejegyzésben szereplő információ?

Olyan stílusban írták a bejegyzést, amely egy professzionális hírforrástól elvárható?

Politikai motivációjú bejegyzésről van szó?

Ha egy-egy összeesküvés-elmélet terjedésének megakadályozására irányuló erőfeszítések kudarcot vallanak, a kommunikátoroknak olyan stratégiákhoz kell folyamodniuk, amelyekkel mérsékelhető ezen elméletek hatása.

Előzetes leleplezés

Ha az emberek tisztában vannak az esetleges félrevezetési szándékkal, kialakulhat bennük az összeesküvéses üzenetekkel szembeni ellenállás. Ez a folyamatot **beoltásnak** (*inoculation*) vagy **előzetes leleplezésnek** (*prebunking*) nevezik. A beoltás két elemből áll: a félrevezetés fenyegető veszélyére történő egyértelmű figyelmeztetésből, valamint a félretájékoztató felsorolt állítások cáfolatából. Az oltásellenes összeesküvés-elméletek előzetes leleplezése hatásosabbnak bizonyult, mint az utólagos cáfolatuk.³⁷

A tényeken és a logikán alapuló beoltás egyaránt sikeres volt egy szeptember 11-gyel kapcsolatos összeesküvés előzetes leleplezése során.³⁸ Ez a logikán alapuló előzetes leleplezés ígéretességét jelzi, tekintettel az összeesküvéses gondolkodás hét áruklódó jellemzőjére (CONSPIR!). Ha az embereket előre felkészítik az összeesküvés-elméletekben található hibás érvelésre, kevésbé lesznek kiszolgáltatva ezeknek az elméleteknek.

Ha az embereket előre felkészítik az összeesküvés-elméletekben található hibás érvelésre, kevésbé lesznek kiszolgáltatva ezeknek az elméleteknek.

Leleplezés

Az összeesküvés-elméletek leleplezésének számos módja van, néhány ezek közül hatásosnak bizonyult olyan emberek (például egyetemi hallgatók vagy a nagyközönség) esetében, akiknél kevésbé valószínű, hogy támogatnák az összeesküvés-elméleteket.

Tények alapján történő leleplezés

A tények alapján történő leleplezés a pontos információk közlése révén bizonyítja, hogy az összeesküvés-elmélet hamis. Ez a megközelítés hatásosnak bizonyult az ún. *birther* összeesküvés leleplezésében, amely szerint Obama elnök nem az Egyesült Államokban született²¹, valamint azoknál az összeesküvés-elméleteknél, amelyek Izrael létrehozásakor a palesztin kivándorlással voltak kapcsolatosak.³⁹

Forrásalapú és empátiaalapú leleplezés

A forrásalapú leleplezés arra törekszik, hogy csökkentse az összeesküvés-elméletek terjesztőinek hitelességét, míg az empátiaalapú leleplezés együttérző módon hívja fel a figyelmet az összeesküvés-elméletek célpontjaira. A forrásalapú leleplezés, amely kigúnyolta a gyíkemberek létezésében hívőket, ugyanolyan hatásosnak bizonyult, mint a tényeken alapuló leleplezés. Ezzel szemben az antiszemita összeesküvés-elméletek empátiaalapú leleplezése, amely szerint a zsidók ma ugyanolyan üldöztetésnek vannak kitéve, mint a korai keresztények, nem járt sikerrel.⁴¹

Logikán alapuló leleplezés

A logikán alapuló leleplezés megmagyarázza a félrevezetés módszereit vagy az összeesküvés-elméletekben alkalmazott hibás érvelést. Az oltásellenes összeesküvések logikai tévedéseinek magyarázata legalább annyira hatásosnak bizonyult, mint a tényeken alapuló leleplezés: például ha rámutatunk, hogy az oltásokhoz kapcsolódó kutatások nagy részét független, közpénzből fizetett tudósok végzik, az segíthet a gyógyszeriparral kapcsolatos összeesküvés-elméletek megcáfolásában.⁴⁰

Tényellenőrző oldalakra mutató hivatkozások

A szimulált Facebook-idővonalról egy tényellenőrző oldalra mutató hivatkozások – akár automatikus algoritmos prezentáció, akár felhasználó által generált korrekciók révén – hatékonyan cáfolták azt az összeesküvés-elméletet, amely szerint a Zika-vírust genetikailag módosított szúnyogok terjesztik.⁴²

Az önrendelkezés érzésének erősítése

Az összeesküvéses gondolkodás gyakran a kontrollvesztés és a fenyegetettség érzetével párosul.^{6,7} Ha az emberek úgy érzik, hogy elvesztették az irányítást egy adott helyzet fölött, hajlamosabbak elfogadni az összeesküvés-elméleteket.⁴³ Ennek az ellenkezője is igaz: amikor az emberek nyeregben érzik magukat, jobban ellenállnak az összeesküvés-elméleteknek.

Számos módja van annak, hogy kognitív módon felvértezzük az embereket, például úgy, hogy az ösztönösség helyett analitikus gondolkodásra biztatjuk őket.⁴⁴ Ha sikerül erősíteni az emberekben a kontroll érzését (például egy olyan eseményt idézünk fel az életükből, amelyet tudtak irányítani), akkor kevésbé lesz valószínű, hogy támogatni fogják az összeesküvés-elméleteket.⁴⁵ A polgároknak az önrendelkezés érzését úgy lehet erősíteni, ha gondoskodunk arról, hogy a társadalmi döntésekről, például a kormány döntéseiről az a benyomásuk alakuljon ki, hogy azokat igazságos eljárásban hozták meg.⁴⁶ Az emberek az eljárásokat akkor érzik igazságosnak, ha el lehet hinni a hatóságokról, hogy méltányos döntéshozatali eljárásokat alkalmaznak. Az emberek jobban elfogadják egy adott döntés kedvezőtlen kimenetelét, ha úgy vélik, hogy a döntés tisztességes eljárás során született.^{47,48}

Hogyan beszéljünk egy összeesküvéselmélet-hívővel?

Míg az összeesküvés-elméletek leleplezése a nagyközönség körében általában hatékonyan működhet, sokkal nehezebb olyan emberek esetében, akik el is hiszik ezeket az összeesküvés-elméleteket. Az összeesküvéselmélet-hívők a meggyőződéseiket nem külső bizonyítékokra alapozzák – hitrendszerük elsősorban saját magukhoz szól, és minden egyes meggyőződés a többi meggyőződés bizonyítékául szolgál.⁴⁹ Következésképpen amikor az összeesküvéselmélet-hívők a Facebookon valamilyen leleplezéssel szembesülnek, végül még inkább a saját buborékjukon belül kommentelnek és lájkolnak összeesküvéses tartalmakat – így a leleplezés fokozza az összeesküvéses interakciókat.⁵⁰

Az összeesküvéselmélet-hívőknek ráadásul a viszonylag csekély számuk ellenére is nagy a befolyásuk. Az r/ conspiracy nevű subreddit-oldalon több mint 2 millió kommentet elemeztek, és azt állapították meg, hogy bár a kommentelők csupán 5%-ánál volt megfigyelhető az összeesküvéses gondolkodás, tőlük származott az összes komment 64%-a. A legaktívabb posztoló 896 337 szót írt, ami kétszer olyan hosszú, mint *A Gyűrűk Ura*-trilógia!⁵¹

Az összeesküvés-elméletek a politikai szélsőségesség elkerülhetetlen összetevői.^{52,53} A radikalizáció felszámolásával kapcsolatos kutatások hasznos betekintést nyújtanak abba, hogyan lehet elérni az összeesküvéselmélet-hívőket.

Megbízható hírnökök

Egy szélsőséges közösség korábbi tagjaitól („kilépőktől”) származó, cáfolatot nyújtó híreket pozitívabban értékelik, és jobban meg is jegyzik, mint az egyéb forrásokból származó üzeneteket.⁵⁴

Mutassunk empátiát

A megközelítésünk legyen empatikus, és törekedjünk a másik féllel a kölcsönös megértésre. Mivel a cél az összeesküvéselmélet-hívő nyitottságának erősítése, a kommunikátornak jó példával kell előljárnia.⁵⁵

A kritikus gondolkodás megerősítése

Az összeesküvéselmélet-hívők magukat kritikus gondolkodóként látják, akiket nem lehet átverni a hivatalos beszámolókkal. Erre a percepcióra úgy lehet építeni, ha megerősítjük a kritikus gondolkodás fontosságát, de ezt a megközelítést az összeesküvés-elmélet kritikusabb elemzése felé tereljük.⁵⁶

Kerüljük a gúnyt

Ha agresszíven próbálunk megdönteni vagy kigúnyolni egy összeesküvés-elméletet, vagy ha csak a vita megnyerésére koncentrálnunk, fennáll a zsigeri elutasítás kockázata.⁵⁴ Ne feledjük azonban, hogy a kigúnyolás a nagyközönség esetében jól tud működni.⁴¹

Legyünk óvatosak!

Elemezzük a megcélzott elméletet, mielőtt megkíséreljük annak leleplezését. Amikor az amerikai kormány megpróbált „összeesküvés-elméleteket” leleplezni, az rendszerint a visszájára sült el a muszlim többségű országokban. Az egyik példa erre, amikor Irak 2003-as megtámadása után azt, hogy az országban nem találtak tömegpusztító fegyvereket, sikertelenül próbálták arra fogni, hogy Irakra egyébként is jellemző a titkolózás. Eredményesebb megközelítés lett volna, ha a megbízhatatlan titkosszolgálati értesülések amerikai terjedésére támaszkodnak.⁵⁷

Ne feledjük, hogy valódi összeesküvések léteznek. De az összeesküvéses gondolkodás jellemzői (CONSPIR) nem szolgálnak eredményes alapot a tényleges összeesküvéses leleplezéséhez. Ezzel szemben az egészséges szkepticizmust értékelő konvencionális gondolkodás, a bizonyítékok és a következetesség a közvélemény meggyőzésére irányuló valódi törekvések leleplezésének szükséges összetevői.

- Laine, E. E., & Parakkal, R. (2017). National security, personal insecurity, and political conspiracies: The persistence of Americans' beliefs in 9/11 conspiracy theories. *IUP Journal of International Relations*, 11(3), 16–41.
- CBS poll (2009). <https://www.cbsnews.com/news/cbs-poll-jfk-conspiracy-lives/>
- Jolley, D., & Douglas, K. M. (2013). The social consequences of conspiracism: Exposure to conspiracy theories decreases intentions to engage in politics and to reduce one's carbon footprint. *British Journal of Psychology*, 105, 35–56. doi:10.1111/bjop.12018
- Lewandowsky, S., Lloyd, E. A., & Brophy, S. (2018). When THUNCGing Trumps thinking: What distant alternative worlds can tell us about the real world. *Argumenta*, 3, 217–231. doi:10.23811/52.arg2017.lew.llo.bro
- Douglas, K., Sutton, R., Cichocka, A., Ang, J., Deravi, F., Uscinski, J., & Nefes, T. (2019). Why do people adopt conspiracy theories, how are they communicated, and what are their risks? Centre for Research; Evidence on Security Threats. Retrieved from <https://crestresearch.ac.uk/resources/conspiracy-theories-douglas-full-report/>
- Uscinski, J. E., & Parent, J. M. (2014). *American conspiracy theories*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Nefes, T. S. (2014). Rationale of conspiracy theorizing: Who shot the president Chen Shui-bian? *Rationality and Society*, 26, 373–394. doi:10.1177/1043463113519069
- Franks, B., Bangertner, A., & Bauer, M. W. (2013). Conspiracy theories as quasi-religious mentality: An integrated account from cognitive science, social representations theory, and frame theory. *Frontiers in Psychology*, 4. doi:10.3389/fpsyg.2013.00424
- Leman, P. J., & Cinnirella, M. (2007). A major event has a major cause: Evidence for the role of heuristics in reasoning about conspiracy theories. *Social Psychological Review*, 9, 18–28.
- Kovic, M., & Fuchslin, T. (2018). Probability and conspiratorial thinking. *Applied Cognitive Psychology*, 32, 390–400. doi:10.1002/acp.3408
- Sapountzis, A., & Condor, S. (2013). Conspiracy accounts as intergroup theories: Challenging dominant understandings of social power and political legitimacy. *Political Psychology*, 34, 731–752. doi:10.1111/pops.12015
- Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31, 211–36. doi:10.1257/jep.31.2.211
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359, 1146–1151. doi:10.1126/science.aap9559
- Shao, C., Ciampaglia, G. L., Varol, O., Yang, K.-C., Flammini, A., & Menczer, F. (2018). The spread of low-credibility content by social bots. *Nature Communications*, 9, 4787. doi:10.1038/s41467-018-06930-7
- Bessi, A., Coletto, M., Devescud, G. A., Scala, A., Caldarelli, G., & Quattrociocchi, W. (2015). Science vs conspiracy: Collective narratives in the age of misinformation. *PLOS ONE*, 10, e0118093. doi:10.1371/journal.pone.0118093
- Wood, M. J. (2018). Propagating and debunking conspiracy theories on Twitter during the 2015–2016 Zika virus outbreak. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21, 485–490. doi:10.1089/cyber.2017.0669
- Einstein, K. L., & Glick, D. M. (2015). Do I think BLS data are BS? The consequences of conspiracy theories. *Political Behavior*, 37, 679–701. doi:10.1007/s11109-014-9287-z
- Jolley, D., Meleady, R., & Douglas, K. M. (2019). Exposure to intergroup conspiracy theories promotes prejudice which spreads across groups. *British Journal of Psychology*. doi:10.1111/bjop.12385
- Raab, M. H., Auer, N., Ortlieb, S. A., & Carbon, C.-C. (2013). The Sarrazin effect: The presence of absurd statements in conspiracy theories makes canonical information less plausible. *Frontiers in Psychology*, 4, 453. doi:10.3389/fpsyg.2013.00453
- van der Linden, S. (2015). The conspiracy-effect: Exposure to conspiracy theories (about global warming) decreases pro-social behavior and science acceptance. *Personality and Individual Differences*, 87, 171–173. doi:10.1016/j.paid.2015.07.045
- Warner, B. R., & Neville-Shepard, R. (2014). Echoes of a conspiracy: Birthers, truthers, and the cultivation of extremism. *Communication Quarterly*, 62, 1–17. doi:10.1080/01463373.2013.822407
- Avramov, K. (2018). By another way of deception: The use of conspiracy theories as a foreign policy tool in the arsenal of the hybrid warfare. *Information & Security: An International Journal*, 39, 151–161. doi:10.11610/isij.3913
- Yablokov, I. (2015). Conspiracy theories as a Russian public diplomacy tool: The case of Russia Today (RT). *Politics*, 35, 301–315. doi:10.1111/1467-9256.12097
- Lewandowsky, S., Cook, J., & Lloyd, E. (2016). The "Alice in Wonderland" mechanics of the rejection of (climate) science: Simulating coherence by conspiracism. *Synthese*, 195, 175–196. doi:10.1007/s11229-016-1198-6
- Lewandowsky, S. (2020). Hannah Arendt and the contemporary social construction of conspiracy theorists. Manuscript Submitted for Publication.
- Uscinski, J. E., Douglas, K., & Lewandowsky, S. (2017). *Climate Change Conspiracy Theories*. *Oxford Encyclopedia of Climate Change*. doi:10.1093/acrefore/9780190228620.013.328
- Smith, N., & Leiserowitz, A. (2012). The rise of global warming skepticism: Exploring affective image associations in the United States over time. *Risk Analysis: An International Journal*, 32(6), 1021–1032.
- Lewandowsky, S., Gignac, G. E., & Oberauer, K. (2013). The role of conspiracist ideation and worldviews in predicting rejection of science. *PLOS ONE*, 8, e75637. doi:10.1371/journal.pone.0075637
- Lewandowsky, S., Cook, J., Oberauer, K., Brophy, S., Lloyd, E. A., & Marriott, M. (2015). Recurrent fury: Conspiratorial discourse in the blogosphere triggered by research on the role of conspiracist ideation in climate denial. *Journal of Social and Political Psychology*, 3, 142–178. doi:10.1093/eurpub/ckn139
- Wood, M. J., Douglas, K. M., & Sutton, R. M. (2012). Dead and alive: Beliefs in contradictory conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 3, 767–773. doi:10.1177/1948550611434786
- Keeley, B. L. (1999). Of conspiracy theories. *The Journal of Philosophy*, 96, 109–126. doi:10.2307/2564659
- Bale, J. M. (2007). Political paranoia v. political realism: On distinguishing between bogus conspiracy theories and genuine conspiratorial politics. *Patterns of Prejudice*, 41, 45–60. doi:10.1080/00313220601118751
- Sunstein, C. R., & Vermeule, A. (2009). Conspiracy theories: Causes and cures. *Journal of Political Philosophy*, 17, 202–227. doi:10.1111/j.1467-9760.2008.00325.x
- Barkun, M. (2003). *A culture of conspiracy: Apocalyptic visions in contemporary America*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., & Furnham, A. (2010). Unanswered questions: A preliminary investigation of personality and individual difference predictors of 9/11 conspiracist beliefs. *Applied Cognitive Psychology*, 24(6), 749–761.
- Lutzke, L., Drummond, C., Slovic, P., & Árvai, J. (2019). Priming critical thinking: Simple interventions limit the influence of fake news about climate change on Facebook. *Global Environmental Change*, 58, 101964. doi:10.1016/j.gloenvcha.2019.101964
- Jolley, D., & Douglas, K. M. (2017). Prevention is better than cure: Addressing anti-vaccine conspiracy theories. *Journal of Applied Social Psychology*, 47, 459–469. doi:10.1111/jasp.12453
- Banas, J. A., & Miller, G. (2013). Inducing resistance to conspiracy theory propaganda: Testing inoculation and metainoculation strategies. *Human Communication Research*, 39, 184–207. doi:10.1111/hcre.12000
- Nyhan, B., & Zeitzoff, T. (2017). Fighting the past: Perceptions of control, historical misperceptions, and corrective information in the Israeli-Palestinian conflict. *Political Psychology*, 39, 611–630. doi:10.1111/pops.12449
- Schmid, P., & Betsch, C. (2019). Effective strategies for rebutting science denialism in public discussions. *Nature Human Behavior*, 3, 931–939. doi:10.1038/s41562-019-0632-4
- Orosz, G., Krekó, P., Paskuj, B., Tóth-Király, I., Böthe, B., & Roland-Lévy, C. (2016). Changing conspiracy beliefs through rationality and ridiculing. *Frontiers in Psychology*, 7, 1525. doi:10.3389/fpsyg.2016.01525
- Bode, L., & Vraga, E. K. (2018). See something, say something: Correction of global health misinformation on social media. *Health Communication*, 33, 1131–1140. doi:10.1080/10410236.2017.1331312
- Whitson, J. A., & Galinsky, A. D. (2008). Lacking control increases illusory pattern perception. *Science*, 322, 115–117. doi:10.1126/science.1159845
- Swami, V., Voracek, M., Stieger, S., Tran, U. S., & Furnham, A. (2014). Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories. *Cognition*, 133, 572–585. doi:10.1016/j.cognition.2014.08.006
- van Prooijen, J., & Acker, M. (2015). The influence of control on belief in conspiracy theories: Conceptual and applied extensions. *Applied Cognitive Psychology*, 29, 753–761. doi:10.1002/acp.3161
- van Prooijen, J.-W. (2018). Empowerment as a tool to reduce belief in conspiracy theories. In *Conspiracy theories and the people who believe them* (pp. 432–442). Oxford University Press. doi:10.1093/os0/9780190844073.003.0030
- Quintanilla, V. D., & Yontz, M. A. (2018). Human-Centered Civil Justice Design: Procedural Justice and Process Value Pluralism. *Tulsa L. Rev.*, 54, 113.
- Tyler, T. R. (1987). Conditions leading to value-expressive effects in judgments of procedural justice: A test of four models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 333–344. doi:10.1037/0022-3514.52.2.333
- Goertzel, T. (1994). Belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, 15, 731–742. doi:10.2307/3791630
- Zollo, F., Bessi, A., Del Vicario, M., Scala, A., Caldarelli, G., Shekhtman, K., Havlin, S., Quattrociocchi, W. (2017). Debunking in a world of tribes. *PLOS ONE*, 12, e0181821. doi:10.1371/journal.pone.0181821
- Klein, C., Clutton, P., & Polito, V. (2018). Topic modeling reveals distinct interests within an online conspiracy forum. *Frontiers in Psychology*, 9. doi:10.3389/fpsyg.2018.00189
- Kundnani, A. (2012). Blind spot—security narratives and far-right violence. *Security and Human Rights*, 23, 129–146.
- van Prooijen, J.-W., Krouwel, A. P. M., & Pollet, T. V. (2015). Political extremism predicts belief in conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 6, 570–578. doi:10.1177/1948550614567356
- Schmitt, J. B., Rieger, D., Ernst, J., & Roth, H.-J. (2018). Critical media literacy and Islamist online propaganda: The feasibility, applicability and impact of three learning arrangements. *International Journal of Conflict and Violence*, 12, 1–19. doi:10.4119/UNIBI/ijcv.642
- Ponsot, A. S., Autixier, C., & Madriaza, P. (2018). Factors facilitating the successful implementation of a prevention of violent radicalization intervention as identified by front-line practitioners. *Journal for Deradicalization*, 1(6), 1–33.
- Voogt, S. (2017). Countering far-right recruitment online: CAPE's practitioner experience. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 12, 34–46. doi:10.1080/18335330.2016.1215510
- Aistrophe, T. (2016). *Conspiracy theory and American foreign policy*. Manchester University Press. doi:10.7228/manchester/9780719099199.001.0001

”Az összeesküvés-elméletek az eseményeket igyekeznek a hatalommal bíró emberek titkos terveként magyarázni. Bár az összeesküvés-elméletekre jellemzően nincs bizonyíték, ennek ellenére sikeresen burjánzanak. Az összeesküvés-elméletek többféleképpen károsítják a társadalmat. E káros hatások minimalizálása érdekében Az összeesküvés-elméletek kézikönyve elmagyarázza, miért olyan népszerűek az összeesküvés-elméletek, hogyan lehet azonosítani az összeesküvéses gondolkodás jellemzőit, és a hatásos válaszstratégiákat is felsorolja.

